

ve hemen aynı zaman dilimi içinde yazılmıştır. Uygurca Oğuz Kağan destanı manzum olup başı ve sonu eksiktir. Bu destanda Oğuz Kağan cihan fethine girişir, batıda Urum Kağan ile kardeşi Uruz (Urus) Bey'i yenerek ülkelerini alır, doğuda Çurçet kağanını yener, eline çok ganimet geçirir; Hindistan'a, Tangut'a ve Suriye'ye başarılı seferlerde bulunduktan sonra yurduna döner. Bu cihangirlik seferinde Oğuz Kağan'a gök tüylü, gök yeleli bir erkek bozkurt kılavuzluk eder. Uygurlar'ın hükümdarı olan Oğuz Kağan hizmetleri görülen beylerine Kıpçak, Kangalug (Kangli), Karluk, Kalaç gibi adlar verir. Yurduna döndüğünde nâzırı Uluğ Türk rüyasında doğu taraflarında bir altın yay, batı taraflarında da üç gümüş ok görür; rüyasını kağına anlatır. Oğuz Kağan da üç büyük oğlunu (Kün, Ay, Yıldız) doğuya, üç küçük oğlunu (Gök, Dağ, Deniz) batıya gönderir. Üç büyük kardeş çok av avladıktan sonra bir altın yay, üç küçük kardeş de yine çok av elde ettikten sonra üç gümüş ok bulurlar. Oğuz Kağan kendisine getirilen altın yayı üçe bölmüş ve, "Ey oğullarım! Yay sizlerin olsun, yay gibi okları göğe atın"; üç gümüş oku getiren oğullarına da, "Sizler de ok gibi olun" demiştir. Bundan sonra Oğuz Kağan büyük bir şölen vermiş, bu şölenle sağ yanına üç büyük oğlu (Bozoklar), sol yanına da üç küçük oğlu (Üçoklar) oturmuş, kırk gün yenilmiş, içilmiş ve sonra Oğuz Kağan'ın yurdunu oğullarına verdiğiine dair konuşması dinlenilmiştir.

Farsça mensur Oğuz Kağan destanı ana hatlarıyla Uygurca destanın aynıdır. Her iki destanda da Oğuz Han'ın dayandığı el Uygur elidir. Bu destanda da Oğuz Han faydalı işler gören beylerine Kıpçak, Karluk, Kangli, Kalaç gibi adlar verir. Uygurca destanda Oğuz Kağan'a bozkurt kılavuzluk ederken Farsça *Oğuznâme*'de Poştı Koca, bilgi ve tecrübesiyle İlhan'ın seferlerinde çıkan nice güçlükleri çözüme kavuşturur. Farsça *Oğuznâme*'nin Uygurca destanın İslâmî bir gözle ele alınmış ve genişletilmiş şekli olduğu söylenebilir. Reşit Rahmeti Arat *Oğuz Kağan Destanı*'nı W. Bang ile birlikte neşrettiği gibi Türkçe'ye de çevirmiştir (İstanbul 1936, 1988).

Dede Korkut Destanları. Oğuz elinin kendi içinde çıkan savaş veya savaşlar, gayri müslim Kıpçaklar'a karşı giriştikleri mücadeleler ve kendisine mensup bazı beylerin maceralarıyla ilgili hatıralar destanlaştıktan sonra XIV. yüzyılın başlarında manzum olarak yazıya geçirilmiş, *Oğuznâme* adını taşıyan bu metin zamanla kaybol-

muştur. Ozanların kopuz eşliğinde söyleyegeldikleri bu destanlar XVI. yüzyılın ikinci yarısında Erzurum-Bayburt yöresinde bir ozanın ağzından yeniden yazılmıştır. Dede Korkut destanları özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda Türkler arasında çok sevilmiş, Fâtih Sultan Mehmed'in torunlarından birine Oğuz Han, diğerine de Korkut adı verilmiştir. II. Bayezid devrinde (1481-1512) kaleme alınan *Hacı Bektaş Vileyetnâme*'sinde Dede Korkut destanlarının kahramanları olan Korkut Ata, Bayındır Han, Salur Kazan Bey'den söz edilmesi, Halvetî-Gülşenî tarikatının piri İbrâhim Gülşenî'nin soyunu Oğuz Ata'ya dayandırması ve burada zikredilmeyen diğer örnekler Dede Korkut destanlarının XIV-XVII. yüzyıllarda Türkiye Türkleri'ne ataları olan Oğuzlar'ı sevdirdiğini gösterir. Bu yüzyıllarda Türk halkı dinlediği destanların tesiriyle Oğuzlar'ı son derece yiğit ve bahadır, mizacı sert, hile bilmez, yalan söylemez, dürüst ve saf insanlar olarak tanımıştır.

OĞUZ BOYLARI

Bozoklar	Üçoklar
01. Kayı	01. Bayındır
02. Bayat	02. Beçene
03. Alkaevli	03. Çavuldur
04. Karaevli	04. Çepni
05. Yazır	05. Salgur (Salur)
06. Dodurga	06. Eymür
07. Döğör	07. Alayuntlu
08. Yaparlı	08. Üregir
09. Avşar	09. İğdir
10. Beydili	10. Büğdüz
11. Kızık	11. Yıva
12. Karkın	12. Kınık

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk, I-III, bk. Dizin; *Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, I-IV, bk. Dizin; *Orhun Âbideleri* (nşr. Muharrem Ergin), İstanbul 1989, s. 30, 75, 159; Belâzürî, *Futûh* (Rıdvân), s. 420; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 31, 37; İbn Fadlân, *Rihle* (nşr. A. Zeki Velidî Togan), Leipzig 1939, s. 10-17; İstahri, *Mesâlik* (de Goeje), s. 9, 217-218, 290, 303; Mes'ûdî, *Mürâcû'z-zeheb* (Meynard), I, 212; Constantine VII Porphyrogenitus, *De Adminisrando Imperio* (trc. R. J. H. Jenkins), Washington 1967, s. 167-171; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, II, 389, 419, 481, 511, 516, 523; *Hudûdü'l-âlem* (Sutûde), s. 14, 85, 143, 144, 194; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 274, 275; Fahreddin Mübârek Şah, *Târîh* (nşr. E. D. Ross), London 1927, s. 43; Reşidüddin, *Câmîu't-tevârih*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1653, vr. 375^b-391^a; Ebülğazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (nşr. A. N. Kononov), Moskva-Leningrad 1958; a.mlf., *Şecere-i Türk* (nşr. L. Baron Desmaisons), Petersburg 1874; V. L. P. Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*, Helsingfors 1896, s. 114; V. Barthold, *Turkestan down to the Mongol In-*

vasion, London 1928, s. 100, 152, 177, 178, 212, 220, 256-257, 269, 270, 327, 329, 331, 335, 339; a.mlf., "Ghuzz", *El* (İng.), III, 178 vd.; Hüseyin Namık Orkun, *Oğuzlar'a Dair*, Ankara 1935, metin, s. 96-207; Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, tür.yer.; a.mlf., IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1972, tür.yer.; E. Chavannes, *Documents sur les Tou-Kiue (Turcs) occidentaux*, Paris 1941, s. 30, 60, 270-271; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1992; a.mlf., "X. Yüzyılda Oğuzlar", *DTCFD*, XVI/3-4 (1958), s. 131-162; a.mlf., "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", a.e., XVII/3-4 (1960), s. 359-455; a.mlf., "Oğuzlar", *İA*, IX, 378-387; A. Gallotta, "Oğuz Efanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (trc. Gül Çağalı Güven v.dğr.), İstanbul 1997, s. 41-61; S. G. Agacanov, *Oğuzlar* (trc. Ekber Necef - Ahmed Annaberdiev), İstanbul 2002; Mehmet Fuat Köprülü, "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar", *TM*, I (1925), s. 183-209; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes'eleleri", *TTK Belleten*, VIII/28 (1943), s. 120-303; Mehmet Altay Köymen, "Büyük Selçuklular İmparatorluğunda Oğuz İsyanı (1153)", *DTCFD*, V/2 (1947), s. 159-173; a.mlf., "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihinde Oğuz İstilas", a.e., V/5 (1947), s. 563-620; Tahsin Banguoğlu, "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", *TDAY Belleten* (1959), s. 1-26; P. B. Golden, "Gozz", *Elr*, XI, 184-185; C. Edmund Bosworth, "Gozz", a.e., XI, 185-187. FARUK SÜMER

OHRI

Makedonya Cumhuriyeti'nde eski bir Osmanlı kaza merkezi.

Adı Makedonca'da ve bütün Slav dillerinde Ohrid, Arnavutça'da Ohër, Osmanlı dönemi ve günümüz Türkçe'sinde Ohri olan şehir Üsküp'ün 175 km. güneybatısında Ohri gölünün kuzeydoğu kıyısında, bu göle doğru çıkıntı şeklinde sokulan bir burnun yamaçları üzerinde deniz seviyesinden 792 m. yükseklikte kurulmuştur. Roma İmparatorluğu zamanında Balkanlar'ı katederek bir ucu İstanbul'a kadar inen meşhur Via Egnatia yolu üzerindedir. Antik dönemlerdeki, bugünkü Ohri'nin 25 km. güneydoğusunda harabeleri bulunan Lychnidus (Lignido, Lihnid) adlı yerleşim yerinin devamı olarak ortaya çıktığı ve buranın İliiryalılar yahut Desaretler'ce iskân edildiği ileri sürülür. Milâttan önce VI. yüzyıldan itibaren adı geçen bu kasaba milâttan önce 349'da gölün kıyılarını ve çevresindeki yerleri alan Makedonya Kralı II. Phillipp tarafından ele geçirildi. Milâttan önce 169'da Roma İmparatorluğu sınırları içerisine dahil edildi. 514 yılında büyük bir depremle sarsıldı ve hasara uğradı. Ardından terkedilerek şimdiki şehrin bulunduğu yerde yeni bir iskân birimi oluştu.

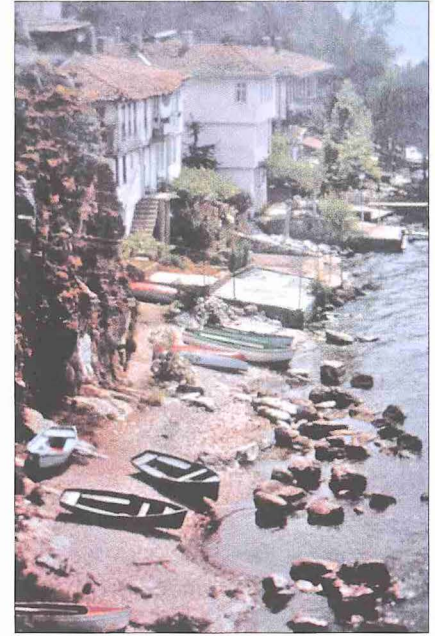
Slavlar arasında bu yerleşim birimi için Ohrid adı ilk defa 879'da ortaya çıktı. VI. yüzyılın başlarından itibaren Balkanlar'a yönelik Slav göçleri sonucunda burada yoğun bir Slav iskânı gerçekleşti. Ohri'ye gelen Kiril ve Metodi'nin öğrencileri Aziz Kliment (Sveti Kliment Ohridski) ve Aziz Naum'un (Sveti Naum) gayretleriyle kasabadaki Slavlar Ortodoksluğu benimsedi. Aziz Kliment 916'da Ohri Edebiyat Okulu'nu kurdu. Bölgedeki dinî hayatın merkezini oluşturan Ohri 1000 yıllarında başpiskoposluk haline geldi; Slav Hristiyanlığı'nın merkezi görevini ifa edip bu konumunu yüzyıllar boyunca korudu. 976-1018 yılları arasında Batı Bulgar İmparatorluğu'nun başşehri oldu. Bizans İmparatoru II. Basileios döneminde Bulgar ordusunun yenilgiye uğratıldığı Belasica savaşından (1014) sonra 1018'de Bizanslılar'ın idaresi altına girdi. 1334'te Sırp Kralı Stephan Dušan tarafından ele geçirildi.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'da fetih faaliyetini yoğunlaştıran Osmanlılar, Ohri'yi de tehdit etmeye başladı. Ancak şehrin hangi tarihte alındığı konusunda kesin bilgi yoktur. Muhtemelen Manastır ve Pirlpe'ye, oradan Arnavutluk'a uzanan akınlar sırasında 787'de (1385) Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bazı Slav kaynaklarında, Sırp yönetiminin sonlarına doğru Pirlpe merkezli Kraljević Marko Prensiği'nin bir parçası olan Ohri'nin Kraljević Marko'nun 797'deki (1395) Rovin savaşında ölümünün ardından aynı yıl Osmanlı idaresine alındığı belirtilir (Kirovski v.dğr., II, 8). Bu durum, Kraljević Marko'nun I. Murad ve I. Bayezid'e vasal olması ve bu bölgedeki bazı yerlerin ona bırakılmış bulunmasından kaynaklanmıştır. Burayı vasalların idaresine veren Osmanlılar 1395'te onun ölümü üzerine idareyi doğrudan üstlenmiş olmalıdır.

Osmanlı idaresine girdikten sonra Ohri bir sancak merkezi haline getirildi. Bura-

daki hristiyan halk şehrin idaresine anlaşıma ile el konulduğu için yerinde bırakıldı ve sur içindeki yerleşim yerlerini korudu. Bunlara ait kiliselerdeki ikona süslemeleri vb. sanat eserlerinin restore edilmesi de Osmanlı devrinde gerçekleşti. Fethin ilk dönemlerinde buraya yerleştirilen müslüman ahalinin ve garnizonun dinî ihtiyaçları için iki kilise camiye çevrildi. Bunlardan biri 1056'da Bizans döneminde inşa edilen Ayasofya Kilisesi'dir. Dış kalenin yüksek bir noktasındaki İmarek Camii de (Fâtih Sultan Mehmed Camii) 893'te yapılan Aziz Kliment Kilise ve Manastır'ın harabeleri üzerinde inşa edilmiştir. Bu sonuncusunun Fâtih Sultan Mehmed'in adıyla anılması onun 1466'daki Arnavutluk seferi sırasında burada ikameti dolayısıyladır.

809 (1406) yılında Aydın Beyi Cüneyd Bey'in sancak beyi olarak görev yaptığı (a.g.e., II, 10-11) Ohri kasabasının fizikî durumuyla ilgili bilgiler XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtlarında bulunur. Surlarla çevrili şehir, 4000 kişinin barınabileceği bir kapasiteye sahip olup Osmanlı öncesinde yaklaşık 2500-3000 dolayında bir nüfusu mevcuttu. Osmanlı idaresinin ilk yüzyılına ait herhangi bir istatistikî kayıt bulunmaz. Yalnız XV. yüzyılın ikinci yarısında Ohri'deki yahudilerin fethin ardından İstanbul'a yerleştirildiği, yeni kurulan Elbasan kasabasına 1466'da yetmiş üç ailenin sürüldüğü bilinmektedir. Bu durum şehrin önemli sayılabilecek bir nüfus kaybına uğradığına işaret eder. XVI. yüzyılın ilk yarısında Ohri'de 349'u hristiyan, 93'ü müslüman olmak üzere toplam 441 hanelik bir nüfus (2000-2500 arası) vardı. 973-990 (1566-1582) yılları arasında özellikle müslüman nüfusta artış oldu ve sayıları hristiyanlara yaklaştı (287 hristiyan, 249 müslüman hânesi), nüfus ise 2500'ü geçti (Stojanovski, s. 65-71). 991 (1583) tahririne göre yirmi beş mahalleli Ohri'de 263'ü hristiyan, 270'i müslüman 533 hâne mevcuttu. Bu rakamlar, müslüman nüfustaki büyüme oranla şehrin toplam nüfusunun sabit

Ohri'de deniz kenarındaki Osmanlı devrine ait evler

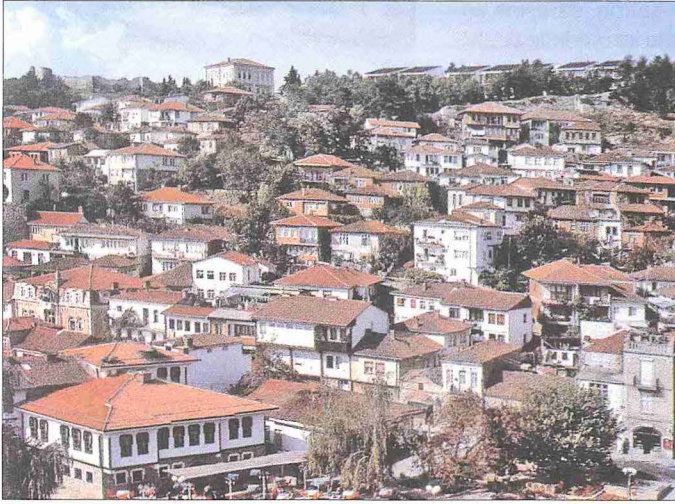
kaldığını gösterir. Şehirdeki İslâmlaşma bir taraftan Türk göçleri, diğer taraftan yerli hristiyan Arnavut halkın ihtidâsiyla ilgilidir. 1044'teki (1634) kayıtlar kasabada hristiyan ailelerinin sayısının 210'a gerilediğini, 1074'te ise (1664) 142'ye kadar düşüğünü ortaya koyar.

Ohri hakkındaki en geniş bilgi 1670'te şehri ziyaret eden Evliya Çelebi tarafından verilir. Onun kayıtlarına göre burada çevresi 4000 adım olan, kırk kuleli büyük ve kuvvetli bir kale vardı. Çoğunlukla müslümanların yaşadığı aşağı şehirde 400 kadar ahşap ev, 150 kadar dükkân, on yedi cami ve mescid mevcuttu. Evliya Çelebi kasabada 160 hristiyan ve 300 müslüman hânesinin varlığına işaret eder. Buna göre toplam nüfusun 3000'e ulaştığı tahmin edilebilir. Kalede ve göl kıyısında 300'den fazla odalı, hamamlı, Paşa Sarayı adlı bir saray zikredilir. Aşağı şehirde yine göl kıyısında Ohri'zâde ailesinin büyük bir konağının bulunduğu belirtilir. Bundan başka Siyavuş Paşa ve Sultan Süleyman medreseleri, bir dârülhadis, iki sıbyan mektebi, iki hamam, kırk ocaklı Ohri'zâde Kervansarayı, iki misafirhane, üç türbe ve XVII. yüzyıla ait aletleriyle hâlâ durmakta olan eski bir darphâne de bulunmaktaydı.

XVIII. yüzyılda şehrin nüfusunda artış meydana geldi. Bu artış XIX. yüzyılda da

Ohri'nin
kuşbakışı
görünüşü

Ohri'de eski
Türk evlerinin
yoğun olduğu
bir kesim

yavaş olmakla beraber sürdü. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Halvetiye şeyhi Mehmed Hayatî, Ohri'de ilk Halvetî Tekkesi'ni kurdu. Makedonya'daki Halvetîler için bu tekke bitişindeki Tekke Camii ile beraber günümüze kadar büyük bir önem arzetti (Mehmed Tevfik, s. 88). XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Arnavut asıllı Vezir Ahmed Paşa'nın oğlu Celâleddin Bey, Ohri'de uzun süren bir hâkimiyet tesis etti. Ancak 1830'da idareden uzaklaştırıldı ve Buşatlılar şehre hâkim oldu. *Kâmûsü'l-a'lâm*'da Ohri'de altı cami, dört kilise, bir rüşdiye, bir saat kulesi, hristiyanlara ait bir okul, birkaç sıbyan mektebi ve tepenin üzerinde bir eski kalenin bulunduğu belirtilir; sadece şehirde 16.000 nüfus mevcuttu. 1900'e doğru V. Kancev burada 8000 Bulgar ve Makedon, 300 Arnavut, 460 Ulah hristiyan ve 5000 Türk, 500 Arnavut müslüman yaşadığını yazar. Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'un fethinden sonra otokefal Balkan kiliselerini Rum Ortodoks Patrikhânesi altında birleştirmesinden sonra da varlığını sürdüren Ohri Başpiskoposluğu 1767'de Osmanlı hükûmeti tarafından kaldırıldı. Doğrudan Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi'ne tâbi olan bölge hristiyanları, 1870'te Bulgar Ekzarhlığı'nın kurulmasıyla büyük ölçüde patrikhânedan ayrılarak Bulgar Ekzarhlığı'na geçti. Ekzarhlık okulları kapatılınca bölgedeki hristiyanlar Sırp din adamlarının etkisi altına girdi. Yugoslavya içinde federal bir cumhuriyet haline gelen Makedonya'da 1958'de Ohri'de, Slav Makedonları içine alan ve kendisini Ortaçağ'daki Ohri Başpiskoposluğu'nun devamı olarak gören bir Makedon Ortodoks Kilisesi (Makedonska Pravoslavna Crkva [MPC]) kuruldu. Günümüzde Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Makedon Ortodokslar bu kiliseye bağlıdır.

Ohri'deki Osmanlı hâkimiyeti 29 Kasım 1912'de tamamen sona erdi ve şehir Sırp ordusunun eline geçti. 1915-1918 yıllarında Bulgaristan işgaline uğradı. I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Krallık Yugoslavyası döneminde Güney Sırbistan bölgesine ait bir turistik şehir durumundaydı. II. Dünya Savaşı'na kadar Ohri, Makedonya'nın diğer bölgeleri gibi siyasî, askerî ve kültürel bakımdan Sırp hegemonyası altında kaldı. Mevcut Makedon nüfusu millet olarak tanınmadı, dinî açıdan Sırp Ortodoks kilisesine bağlandı; bu anlaşmazlık günümüze kadar sürdü. I. ve II. Dünya savaşlarının ardından Ohri'deki nüfusta yapı değişikliği meydana geldi. 1913'te başlayan müslüman göçleri, II. Dünya Savaşı'ndan ve özellikle 1956'dan sonra devam etti. Türk nüfusun büyük bir kısmı Türkiye'ye göç etti. II. Dünya Savaşı'nın ardından altı cumhuriyetten oluşan Tito Yugoslavyası döneminde Ohri önemli bir turistik merkez oldu. Bugünkü Ohri Resne, Struga, Kosel ve Meşišta belediyelerine bölünmüştür. Bazı verilere göre 1914-1969 yılları arasında buradaki müslüman halk % 38 ile % 52 arasında bir orana sahiptir (*El²* [İng.], VIII, 167). Ohri Belediyesi'ne dahil olan iskân yerleri şunlardır: Velestovo, Elşani, Konjsko, Ljubaništa, Peštani, Podmolje, Ramne, Dolno Lakočerej, Trpejca, Šipokno, Leskoec, Velgošti, Orman ve Gorno Lakočerej. 1961 nüfus sayımına göre Ohri Belediyesi sınırları içinde 24.997, 1994'te 52.066 kişi (14.548 aile) yaşamaktaydı. Şehirde ise 1994 nüfus sayımında 41.213 kişinin yaşadığı tesbit edilmiştir (Popovski – Panov, s. 280-282). 2002 sayımında Ohri Belediyesi nüfusu 54.839'a (15.526 aile) ulaşmıştır. Günümüzde balıkçılık ve turizm başlıca ekonomik kaynaklarını oluşturur. Şehirde müslüman ve

Türk unsurların oranı günden güne azalmaktadır.

Ohri'deki Osmanlı eserleri arasında cami, tekke, hamam, türbe ve saat kulesi gibi tarihî eserler mevcuttur. Ali Paşa, Hacı Hamza, Haydar Paşa, Emin Mahmud, Hacı Turgut, Keşanlı ve Kuloğlu camileri günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Osmanlı dönemine ait Ohri Kalesi'nin bir bölümü, bu kale içindeki imaret külliyesine ait Sinan Çelebi Türbesi, Eski Hamam, Ohri Voska Hamamı, Ohri Türk Lisesi, Saat Kulesi, Zeynelâbidin Halvetî Tekkesi ve Ohri Çarşısı zikredilebilir. Ohri'nin dışında bulunan Sveti Naum Kilisesi'nin yanında Sarı Saltuk Türbesi'nin izleri bulunmaktadır. Hacı Kasım Camii ise tamamen yıktırılmıştır. Ohri'deki Osmanlı dönemi sivil mimarisine ait evler koruma altına alınmıştır. Osmanlı döneminden bu yana cami fonksiyonunu kaybeden İmâret Camii, 2000 yılında dönemin VMRO DPMNE iktidarı tarafından yıktırılmış ve yerine eski kilisenin bir devamı olarak sanatsal bir yapıya hiç uygun olmayacak şekilde Aziz Kliment Kilise ve Manastırı inşa edilmiştir. Ayasofya Camii'nin içindeki minber de 2001 yılında yıktırılıp yerine kilise altarı yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, *TD*, nr. 25, s. 18-21, 47; nr. 90, s. 6-9; nr. 167, s. 280; nr. 367, s. 432; TK, *TD*, nr. 240, s. 13-26, 47, 79; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 735-743; Mehmed Tevfik, *Manastır Vilâyetinin Tarihçesi*, Manastır 1327, s. 86-89; K. Jireček, *Istorija Srba*, Beograd 1923, II, 78-80; Danişmend, *Kronoloji*, I, 68, 157, 165; F. Papazoglu, *Makedonski Gradovi u Rimsko Doba*, Skopje 1957, s. 224-230; G. Palikruševa – K. Tomovski, "Les Tekkes en Macedoine aux XVIII et XIX siècle", *Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli 1965, s. 203-211; V. Kančev, *Makedonija, Etnografija i Statistika*, Sofia 1970, s. 552-555; P. Kirovski v.dğr., *Ohrid i Ohridsko niz Istorija*, Skopje 1978, I, 61-197, 224-268; II, 7-60, 113-180, 257-292, 298-299; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri III*, III, 136-148, 173-176, 193-197, 224, 241; A. Stojanovski, *Gradovite na Makedonija od Krajot na XIV do XVII Vek*, Skopje 1981, s. 15-17, 45-48, 62-72; 107-108, 129; Džemal Čehajić, *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama*, Sarajevo 1986, s. 112-115; Cvetan Grozdanov, *Studii za Ohridskiot Živopis*, Skopje 1990, s. 15-23; A. K., "Ohrid", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. A. P. Kazhdan v.dğr.), Oxford 1991, III, 1514; A. J. W. – G. B., "Monuments of Ohrid", a.e., III, 1514-1515; Asen Grupče, *Ohrid*, Skopje, Melbourne 1998, s. 13-50; V. Popovski – M. Panov, *Opštinite vo Republika Makedonija*, Skopje 1998, s. 280-286; R. Dankoff – R. Elsie, *Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosovo, Montenegro, Ohrid)*, Leiden 2000, tür.yer.; Fehim Bajraktarević, "Turski Spomenici u Ohridu", *POF*, V (1954-55), s. 111-134; Semavi Eyice, "Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri", *VD*, VI (1965), s. 137-145; M. Sokoloski, "Ohrid i Ohridsko vo XVI

Vek", *Prilozi-MANU*, II/2, Skopje 1971, s. 5-37; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1066; P. Lisičar, "Lihnid", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 528; D. Koco, "Ohrid", a.e. (1965), VI, 372-374; S. Dimovski, "Ohridska Arhiepiskopija", a.e. (1965), VI, 374-375; Siniša Stanković, "Ohridsko Jezero", a.e., VI, 375-377; M. Kiel, "Okhri", *EF²* (Ing.), VIII, 164-168; İnâyetullah Rızâ, "Ohrid", *DMBİ*, VII, 180-182.

MUHAMMED ARUÇI

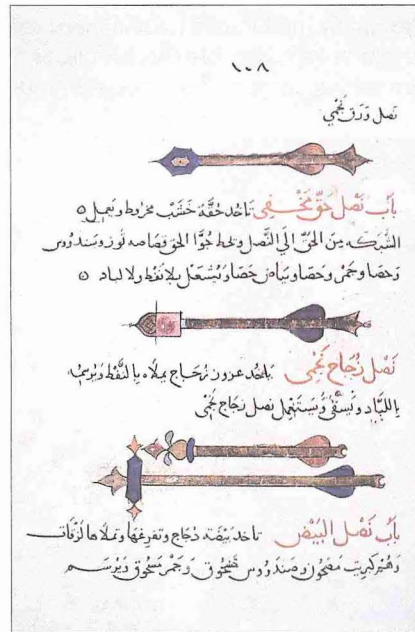
OK

Tarih öncesi dönemlerden beri savaş ve av aleti olarak kullanılan ok ve yay Eski Mezopotamya ve Anadolu'da güç sembolü olarak görülür; farklı uygarlıklara göre baştanrı ile savaş ve av tanrılarının alâmetidir. Atıcılıkla ilgili bazı kaynaklarda yay ve okun kullanımı Hz. Âdem'le başlatılmıştır. Onun, ektiği tohumları yiyen kargalarla mücadelede âciz kalınca Allah'a şikâyetinde bulunduğu, Cebrâil'in kendisine ok ve yay getirerek kullanmasını öğrettiği ve ardından "nuş âb" veya "nuşşa abba" (kargayı bu okla kov) dediği, böylece Arapça'daki nüşşâb (ok) kelimesinin ortaya çıktığı rivayet edilir; Süryânîce ab "karga" abba ise "ok" demektir. Arapça'da okun bir adı da nidâldir. Eski Ahid'de Hz. İsmâil'in iyi bir okçu olduğu söylenir (Tekvîn, 21/20); Hz. Peygamber de bundan bahisle ok atan ashabını dedelerine özenmeleri için teşvik etmiştir (Buhârî, "Cihâd", 7; "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 48; "Enbiyâ", 12; "Menâkıb", 4). Arap yayının bu geleneğin devamı sayıldığı, Acem yayının ise ilk defa Nümrud b. Ken'ân tarafından yapıldığı belirtilir (*Kitâb fi ilmi'n-nüşşâb*, s. 205). Okçuluğu fûrûsiyenin (süvarilik) dört dalından biri sayan İbn Kayyim el-Cevziyye diğerlerinden daha güçlü ve üstün olduğunu söylediği Türk yayını tanıtır (*el-Fûrûsiyye*, s. 433, 440). Herodotos, Ahamenî Hükümdarı Xerxes'in değişik milletlerden oluşan ordusunu anlatırken Araplar'ın hayli büyük, kurulmadığı zaman tersine dönen yaylarından, Habeshler'in palmye fidanından yapılmış yaylarından ve oklarının sert taştan (çakmak taşı) yapılmış sivri temrenlerinden, Persler'in güçlü yaylarıyla kamış oklarından ve Sakalar'ın kendilerine has oklarından söz eder (*Tarih*, s. 293, 294). Onun verdiği bilgiye göre Persler'de beş yaşından itibaren çocuklara ata binme, ok atma ve doğru-luk öğretilirdi (a.g.e., s. 54).

Hız. Peygamber, Kur'an'ın düşmana karşı güç hazırlamayı emreden âyetinde geçen (el-Enfâl 8/60) "kuvvet" kelimesini "remy" (-ok- atmak) fiiliyle yorumlamıştır (*Müşned*, IV, 156; Müslim, "İmâre", 168; İbn

Mâce, "Cihâd", 19; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 24; Tirmizî, "Tefsîr", 9). Bu sebeple okçuluk dinî bir hüviyet ve özel bir önem kazanmış, bir rivayete göre Resûl-i Ekrem çocuklara okuma yazma ve yüzme yanında atıcılık öğretilmesini de babalık görevleri arasında saymıştır (Ahmed b. Süleyman el-Beyhakî, X, 15). O dönemde çocuklar, ok tâlimi için ucunda temren yerine çamur topağı veya çekirdeği çıkarılmış hurma bulunan küçük oklar kullanıyordu. Hz. Peygamber ayrıca bir okun üç kişinin cennete girmesine vesile olacağını (yapan, atan, atılmak üzere veren) ve atıcılığın kendisine binicilikten daha sevimli geldiğini söylemiş (*Müşned*, IV, 144, 146, 148, 154; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 24; Tirmizî, "Cihâd", 11), atıcılığı öğrenip bırakmayı nimete karşı nankörlük sayarken (*Müşned*, IV, 148) okçuların yarış sırasında, "Vallahi isabet ettirdim; billâhi geçtim" şeklinde yaptıkları yeminlerinin kefareti gerektirmediğini belirtmiştir (Taberânî, *er-Ravzû'd-dânî ile'l-Mu'cemî's-şâgîr*, II, 271; Süleyman b. Ahmed *et-Taberânî*, s. 21-22, 29, 30). Resûl-i Ekrem ayrıca ok atma yarışlarını meşrû gördüğü eğlenceler arasında saymış (*Müşned*, IV, 146) ve Taberânî'nin bir rivayetine göre üzerine gam çöken kişinin yayını kuşanıp

İbn Erenboğa ez-Zerdkâs'ın *Kitâbü'l-Anîk fi'l-menâcinik* adlı eserinde oklarla ilgili bir sayfa (TSMK, III. Ahmed, nr. 3469/2, vr. 59^a)

Hız. Muhammed'in kullandığı yay ile (kavş-ı saâdet) mahfazası (TSMK, Mukaddes Emanetler, nr. 21/69)

onunla kederini gidermesini tavsiye etmiştir (*er-Ravzû'd-dânî ile'l-Mu'cemî's-şâgîr*, II, 271). Hz. Peygamber, Uhud Gazvesi'nde elinde birkaç yay eskiten Sa'd b. Ebû Vakkâs'a, "At ey Sa'd! Anam babam sana feda olsun!" diye seslenmiştir (İbn Sa'd, III, 141-142).

Yay (kavş, kemân) tek parça veya birleşik elemanlardan oluşmuş, ortada yer alan kabzasının iki tarafında simetrik biçimde eğilmiş iki ucu arasına kiriş gerilen bir alettir. Ele geçmiş en eski örnekler tek parçadır. Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Dairesi'nde bulunan (nr. 21/69), "kavş-ı saâdet" (kemân-ı Peygamberî) denilen 118 cm. uzunluğundaki yay bir kamış cinsinden yapılmıştır ve tek parçadır. Benî Kaynakâ Gazvesi'nden sonra Hz. Peygamber'in payına "beydâ" ve "safrâ" adında ikisi kayın ağacından, "ravhâ" adlı bir diğeri cinsi belirtilmeyen bir ağaçtan yapılmış toplam üç yay düşmüştü (a.g.e., I, 489); sonuncuya ok atarken çıkardığı sestten dolayı "ketûm" da denildiği anlaşılmaktadır (krş. a.g.e., II, 29; İbnü'l-Esîr, IV, 259). Araplar'ın tek ahşabın yanı sıra iki ahşabın birleştirilmesiyle meydana getirilen, sinir ve boynuzla güçlendirilmiş yaylar kullandığı bilinmektedir. Bunlardan ilk ikisi daha çok bedevîler, üçüncüsü yerleşik halk tarafından tercih ediliyordu (Latham-Paterson, s. 10).

Orta Asya kurganlarında bulunan en eski yay kalıntılarının 140-160 cm. uzunluğunda olduğu, boynuz ve sinir gibi organik maddelerle güçlendirildiği tesbit edilmiştir (Ögel, s. 97, 103-104, 160). Yayların cinsine göre terkinde belirli oranlarda ağaç, boynuz, sinir ve tutkal kullanılıyordu. Yay kirişleri Osmanlılar'da çok katlı ibrişimden yapılır ve "çile" adıyla da bilinirdi. Okların arka kısmında çileyeye takılan kerti-